

УДК 340.12

В.О. Десятник,
кандидат юридичних наук, доцент,
професор кафедри цивільного та трудового права, адвокат,
Київський університет права Національної академії наук України

ПРОБЛЕМИ ДІАЛЕКТИЧНОГО МИСЛЕННЯ

Анотація. В цій статті викладені переконливі аргументи філософії науки «критичний розум» та інших дослідників про те, що: (1) діалектика є описовою, емпіричною теорією; (2) діалектика охоплюється теорією методу проб та усунення помилок; (3) діалектика не є фундаментальною логічною теорією виведення для постійного використання усіма науками.

Ключові слова: діалектика як теорія методу проб та усунення помилок; діалектика як описова, емпірична теорія; діалектична логіка неможлива; діалектика та закон усунення суперечностей; діалектика та сучасна вітчизняна юридична наука.

Постановка проблем. Пробно висунута мною фундаментальна логіко-методологічна концепція критично-правового мислення¹ полягає в тому, що юридичні дослідження можливо виконувати із застосуванням наукового методу проб та усунення помилок, який належить до одного із впливових напрямків західної філософії науки «критичний розум»². Відтак, з точки зору критично-правового мислення, що ґрунтується на філософії науки «критичний розум», для нашої юридичної науки є невирішеними питання: 1. Чи охоплюється діалектика теорією методу проб та усунення помилок? 2. Чи можлива діалектика як логічна теорія?

Аналіз останніх публікацій. Сучасна вітчизняна юридична наука, в особі акад. М.В. Костицького, акад. П.М. Рабіновича та численних інших правознавців, перше питання не розглядала, а на друге, — слідуючи розумінню діалектики Г. Гегелем, — відповідає позитивно.

Метою цього дослідження є спроба розуміння, пояснення, сти-сло-го, спрощеного викладу позицій філософії науки «критичний розум» щодо проблем діалектичного мислення. Ці позиції разом із антиіндуктивізмом, критерієм розмежування науки та ненауки, гіпотетичністю наукового знання його об'єктивністю та зростанням, науковим методом

¹ Див. мою концептуальну статтю «Критично-правове мислення» // Часопис Київського університету права. — 2014. — № 3.

² Засновником філософії науки «критичний розум» є Карл Поппер (1902-1994), австро-англійський філософ, один із найвидатніших філософів ХХ ст., логік, методолог, автор знаменитих праць: «Відкрите суспільство та його вороги», «Злиденність історизму», «Логіка наукового дослідження», «Припущення та спростування», «Об'єктивне знання». — В.Д.

тощо³ є засадами філософії науки «критичний розум», а отже, й пробно висунутої мною методологічної концепції критично-правового мислення.

Виклад основного матеріалу.

1. Діалектика як теорія проб та усунення помилок.

Стаття К. Поппера «Що таке діалектика?» (1940 р.) належить до класичних філософських творів ХХ ст. [1, с. 67]. Перший розділ «Діалектика, якщо її роз'яснити» цієї статті розпочинається наголошенням на загальну тенденцію до випробування, яка вбачається не тільки в усій області людського мислення й діяльності, в науці, технології, інженерній справі та політиці, а й в більш широкій області — у величезній різноманітності форм та явищ, створених життям на нашій планеті. Тому, міркує К. Поппер, якщо ми хочемо роз'яснити, чому людське мислення прагне випробувати усі мислимі вирішення усіх проблем, з якими б воно не зіштовхувалось, то можемо послатися на одну найвищою мірою загальну закономірність. Метод, за допомогою якого намагаються вирішити усі проблеми, зазвичай один й той же, — це *метод проб та помилок*. Цей же метод, по суті справи, використовується й організмами в процесі адаптації. Зрозуміло, що його успішність у величезній мірі залежить від кількості та різноманітності проб: чим більше ми здійснюємо проб, тим більш ймовірно, що одна з них виявиться вдалою. Метод, який сприяє розвиткові людського мислення — й особливо філософії, ми можемо оха-

рактеризувати як окремий випадок методу проб та помилок. Мабуть, люди найчастіше реагують на проблему двояко: вони або висувають теорію та зберігають вірність їй якомога довше (в разі помилковості теорії вони часом навіть віддають перевагу смерті перед зреченням), або борються проти такої теорії, якщо зрозуміли її слабкість. Ця боротьба ідеологічних установок — яка, безсумнівно, може бути роз'яснена в термінах методу проб та помилок — характерна для усього, що можна назвати розвитком людського мислення. Така боротьба відсутня, як правило, в тих випадках, коли деяку теорію чи систему, незважаючи ні на що, догматично відстоюють протягом тривалого часу. Однак знайдеться дуже небагато прикладів (якщо вони взагалі існують) розвитку мислення, яке було б повільним, неухильним, безперервним та йшло б шляхом поступового поліпшення, а не шляхом проб, помилок й боротьби ідеологічних установок. (К. Поппер має на увазі науковий прогрес, що нагадує індукцію Ф. Бекона — старанний збір винограду з «незліченних цілком зрілих лоз» [2, с. 73], з якого він сподівався вичавити вино науки — його міф про науковий метод, який починає із спостережень й експериментів, а потім переходить до теорій [3, с. 258]). Якщо метод проб та помилок розвивається все більш й більш свідомо, переконливо говорить К. Поппер, то він починає набувати характерні риси «наукового методу». Цей «метод»⁴ К. Поппер коротко описує таким чином.

³ Опис цих методологічних засад див. в моїх статтях, опублікованих в Часописі Київського університету права. — 2014. — № 4; 2015. — № 1-4.

⁴ «Метод» не в тому сенсі, що саме його застосування вже означає успіх, а невміння його застосувати — невдачу; тобто метод не є прямою дорогою до результатів: методу в такому сенсі слова просто не існує. (Примітка № 2 до цитованої статті — В.Д.)

Зіткнувшись з певною проблемою, вчений пропонує, в порядку гіпотези, деяке рішення — теорію. Якщо ця теорія й визнається наукою, то лише умовно; й найхарактерніша ознака наукового методу полягає саме в тому, що вчені не пошкоднують сил для критики та перевірки обговорюваної теорії. **Критика та перевірка йдуть рука об руку: теорія піддається критиці з різних сторін, й критика дозволяє виявити ті моменти теорії, які можуть виявитися уразливими. Перевірка ж теорії досягається за допомогою як можна більш суворого випробування цих вразливих місць.** Звісно, зазначає К. Поппер, це знову таки варіант методу проб та помилок. Теорії висувуються як гіпотези та ретельно перевіряються. Якщо результат перевірки свідчить про помилковість теорії, то теорія елімінується (видаляється, усувається — *В.Д.*); метод проб та помилок є, по суті, метод елімінації. **Його успіх залежить головним чином від виконання трьох умов, а саме: пропонувані теорії повинні бути досить численні (та оригінальні); вони повинні бути досить різноманітні; здійснювані перевірки повинні бути досить суворі.** Таким чином ми зможемо, якщо нам пощастить, гарантувати виживання найбільш прийнятної теорії з допомогою видалення менш прийнятних. Підсумовуючи, К. Поппер зауважує, що якщо цей опис розвитку людського мислення взагалі та наукового мислення зокрема визнати більш-менш коректним, то він допоможе нам зрозуміти, що мається на увазі, коли говорять, що розвиток мис-

лення відбувається «діалектично» [4, с. 515-517]. (*Курсив К. Поппера; напівжирний шрифт мій — В.Д.*)

Діалектичний розвиток мислення шляхом методу проб та усунення помилок в соціальних науках К. Поппер стисло виклав в шостій тезі класичної статті «Логіка соціальних наук» (1961 р.) [5, с. 300-301]. У фундаментальній праці «Об'єктивне знання» (1972 р.) К. Поппер детально та обґрунтовано описав теорію методу проб та усунення помилок [6, с. 23-26]⁵. Підсумовуючи цей опис, він назвав його критичним методом та пояснив, що метод проб та усунення помилок полягає в тому, щоб висувати теорії та піддавати їх найсуворішим випробуванням, які ми тільки зможемо винайти. Якщо в силу будь-яких обмежуючих припущень тільки кінцеве число конкуруючих теорій вважаються можливими, цей метод може привести нас до визначення єдиної істинної теорії шляхом видалення усіх її конкурентів. У звичайних випадках, тобто у всіх випадках, коли число можливих теорій нескінченно, цей метод не може допомогти визначити напевно, яка із теорій істинна, як не може цього й ніякий інший метод. Він залишається застосовним, хоча й не дає остаточного рішення [6, с. 26]. (*Напівжирний шрифт мій — В.Д.*)

Науковий метод проб та усунення помилок поширив на царину правознавства, зокрема в Німеччині, знаний в Європі фахівець з філософії права Р. Циппеліус [7, с. 5, 7]. Завдяки цьому методу, стверджує Р. Циппеліус, отримують розвиток різні галузі права. Використовуючи таку методологічну

⁵ Більш детальний опис теорії методу проб та усунення помилок — завдання іншого окремого дослідження. — *В.Д.*

настанову, він висуває принципові відповіді на питання, які стосуються справедливості та випробовує обґрунтованість цих відповідей [7, с. 84-91].

На думку В.Н. Садовського встановлення К. Поппером зв'язку діалектики й методу проб та помилок є важливим тлумаченням реального сенсу діалектики [1, с. 77].

2. Діалектика як теорія історичного розвитку мислення.

Діалектика (в сучасному⁶, тобто головним чином гегелівському, сенсі терміну) — це теорія, згідно якої щось — зокрема, людське мислення — у своєму розвитку проходить так звану діалектичну тріаду: *теза, антитеза та синтез*. Спочатку — якась ідея, теорія або рух — «теза». Теза швидше за все викличе протилежність, опозицію, оскільки, як й більшість речей у цьому світі, вона, ймовірно, буде небезспірна, тобто не позбавлена слабких місць. Протилежна йому ідея (або рух) називається «*антитезою*», так як вона спрямована проти першої — тези. Боротьба між тезою та *антитезою* продовжується до тих пір, поки не знаходиться таке рішення, яке в якихось відносинах виходить за рамки й тези, й антитези, визнаючи, проте, їх відносну цінність та намагаючись зберегти їх гідності й уникнути недоліків. Це рішення, яке є третім діалектичним кроком, називається *синтезом*. Одного разу досягнутий, синтез, у свою чергу, може стати першою сходинкою нової діалектичної тріади та дійсно стає нею,

якщо виявляється одностороннім або незадовільним з якоїсь іншої причини. Адже в останньому випадку знову виникне опозиція, а значить, синтез можна буде розглядати як нову тезу, яка породила нову антитезу. Таким чином, діалектична тріада відновиться на більш високому рівні; вона може піднятися й на третій рівень, коли досягнутий другий синтез. Те, що називають діалектичною тріадою, ми, пише К. Поппер, роз'яснили досить повно. Навряд чи можна сумніватися в тому, що діалектична тріада добре описує певні шаблі в історії мислення, особливо в розвитку ідей, теорій й соціальних рухів, що спираються на ідеї або теорії. Такий діалектичний розвиток можна «роз'яснити», якщо показати, що він відбувається відповідно до методу проб та помилок. Необхідно визнати, що діалектична інтерпретація історії мислення може бути цілком задовільною й додає деякі цінні моменти до інтерпретації мислення в термінах проб й помилок. Все це говорить про користь діалектичної точки зору. (Згідно К. Попперу, історія здійснюється методом проб та помилок. Ніякого приречення немає: історія відкрита в майбутнє. Пафос К. Поппера зрозумілий, — він виступає проти розуміння історії як такої, що здійснюється за законами залізної необхідності, що проходить певні стадії, як такої, що здійснюється без людини [8, с. 149].). Разом з тим, застерігає К. Поппер, ми повинні уважно стежити за тим, щоб не приписати й

⁶ Грецький вираз «He dialektike (techne)» можна перекласти як «(мистецтво) доказового вживання мови в суперечці». Це значення терміна сходять до Платона, проте вже у Платона він надзвичайно багатозначний. Принаймні одне з його древніх значень дуже близько до того, що К. Поппер назвав раніше «науковим методом». Дійсно, цей термін застосовувався для опису методу побудови пояснювальних теорій та критичного обговорення цих теорій, яке включає в себе питання про те, чи здатні вони пояснити емпіричні спостереження. (Примітка № 4 до цитованої статті — В.Д.)

зайвих достоїнств. Ми повинні бути обережні, наприклад, щодо низки метафор, використовуваних діалектиками й, на жаль, часто сприймаються занадто буквально. Наприклад, діалектики говорять, що теза «створює» свою антитезу. Насправді ж тільки наша критична установка створює антитезу, й там, де вона відсутня, ніякої антитези створено не буде. Далі, не слід думати також, що саме «боротьба» між тезою та антитезою «створює» синтез. Насправді відбувається битва розумів, й саме розуми повинні бути продуктивні та створювати нові ідеї; історія людського мислення налічує багато безплідних битв, битв, що закінчилися нічим. Та навіть якщо синтез досягнутий, його характеристика як «зберігаючого» кращі елементи тези та антитези, як правило, є досить недосконалою. Ця характеристика вводить в оману, навіть якщо вона вірна, оскільки крім старих ідей, які синтез «зберігає», він завжди втілює й нову ідею, яку не можна редукувати до більш ранніх стадій діалектичного розвитку. Іншими словами, синтез зазвичай являє собою щось набагато більше, ніж конструкцію з матеріалу, що доставляється тезою та антитезою. Беручи до уваги сказане, К. Поппер робить висновок, що діалектична інтерпретація — перш за все те її положення, що синтез будується з ідей, що містяться в тезі та антитезі, — якщо й знаходить застосування, все ж навряд чи може сприяти розвитку мислення [4, с. 518-520]. (*Курсив К. Поппера — В.Д.*)

3. Діалектика та формальна логіка: роль суперечностей.

Найсерйозніші непорозуміння та плутанина виникають через розпливчастість, що характерна для мірку-

вань діалектиків про суперечності. Вони вірно вказують, що суперечності мають величезне значення в історії мислення, — настільки ж важливе, як й критика. Адже критика, по суті, зводиться до виявлення суперечності. Це може бути суперечність або в рамках критикованої теорії, або між цією теорією та іншою теорією, яку у нас є підстави прийняти, або між теорією та певними фактами — точніше, між теорією та певними твердженнями про факти. Критика завжди лише вказує на суперечність або ж, можна сказати, просто суперечить теорії (тобто слугує утвердженню антитези). Однак критика є — в дуже важливому значенні — головною рушійною силою будь-якого інтелектуального розвитку. Без суперечностей, без критики не було б раціональної підстави змінювати теорії — не було б інтелектуального прогресу. Вірно помітивши, таким чином, що суперечності — особливо, звісно, суперечності між тезою та антитезою, які «створюють» прогрес у формі синтезу — надзвичайно плідні та дійсно є рушійною силою будь-якого прогресу в мисленні, діалектики роблять висновки — як ми побачимо, невірний, зазначає К. Поппер, — що немає потреби уникати настільки плідних суперечностей. Вони навіть стверджують, що суперечностей взагалі не можна уникнути, оскільки вони зустрічаються в світі завжди та всюди. Дане твердження рівносильне замаху на закон уникнення суперечностей традиційної логіки, який свідчить, що два твердження, що суперечать один одному, не можуть бути істинними одночасно або що твердження, що представляє собою кон'юнкцію двох суперечливих тверджень, завжди має відхилитися як помилкове, виходячи з

чисто логічних підстав. Посилаючись на плідність суперечностей, діалектики заявляють, що від цього закону традиційної логіки слід відмовитися. Вони заявляють, що діалектика призводить тим самим до нової логіки — діалектичної логіки. Діалектика, яку К. Поппер досі характеризував як таку, що належить винятково до області історії — як теорію історичного розвитку мислення, — виявляється в результаті зовсім іншим вченням: вона виявляється одночасно й логічної теорією, й — як ми скоро побачимо — загальною теорією світу. Ці величезні претензії, однак, не мають під собою жодної підстави. Дійсно, вони спираються лише на невизначену та туманну манеру мови, характерну для діалектиків. Діалектики говорять, що суперечності плідні й сприяють прогресу, й ми погодилися, що в якомусь сенсі це вірно. Вірно, однак, тільки до тих пір, поки ми сповнені рішучості не терпіти суперечностей й змінювати будь-яку теорію, яка їх містить, — іншими словами — ніколи не миритися з суперечностями. Тільки завдяки цій нашій рішучості критика, тобто виявлення суперечностей, спонукає нас до зміни теорій й тим самим — до прогресу. К. Поппер з усією серйозністю підкреслює, що варто нам тільки змінити цю установку й примиритися з суперечностями, як вони втрачуть будь-яку плідність. Вони більше не будуть сприяти інтелектуальному прогресу. Дійсно, якщо ми готові миритися з суперечностями, то ніякі суперечності, які виявляються в наших теоріях, вже не змусять нас змінити останні. Іншими словами, в цьому випадку будь-яка критика (тобто

виявлення суперечностей) втратить чинність. Це означає, що якщо ми готові примиритися з суперечностями, то критика, а разом із нею й всякий інтелектуальний прогрес, повинні прийти до кінця. Відтак К. Поппер говорить діалектику, **що не можна сидіти відразу на двох стільцях: або він цінує протиріччя за їх плідність — й тоді не повинен приймати їх як належне; або ж він готовий примиритися з суперечностями — й тоді вони стануть безплідними, а раціональна критика, дискусія та інтелектуальний прогрес виявляться неможливими.** (*Напівжурний шрифт мій.* — В.Д.) (А. Бродський стисло й точно зауважує: «логічна суперечність розглядається діалектиками не як проблема, а як рішення, не як питання, а як відповідь. [9, с. 5]). Єдиною «силою», що рухає діалектичний розвиток, є, таким чином, наша рішучість не миритися з суперечністю між тезою та антитезою. Зовсім не таємнича⁷ сила, що міститься в цих двох ідеях, не загадкова напруга, що нібито існує між ними, сприяють розвитку, а винятково наша рішучість не визнавати суперечності змушує нас шукати якусь нову точку зору, що дозволяє уникнути суперечностей. Й це абсолютно виправдана рішучість. Бо легко показати, що якби людина примирилася з суперечностями, то їй довелось б відмовитися від будь-якої наукової активності, що означало б повний крах науки. На сторінках 523-529 цитованої статті К. Поппер з використанням математичних символів вичерпно пояснює, що *в разі визнання двох суперечливих висловлювань доведеться визнати яке за-*

⁷ А. Бродський доречно назвав цитовану тут свою статтю «Таємниця діалектичної логіки» — В.Д.

вгодно висловлювання: адже з пари суперечливих висловлювань можна з повним правом вивести все що завгодно [4, с. 521-523]. (*Курсив К. Поппера. — В.Д.*)

Сучасна вітчизняна юридична наука, кваліфікуючи «природне» й «легістське» праворозуміння як діалектичну єдність протилежностей, вважає неминучим співіснування суперечностей між природно-правовим та позитивно-правовим розумінням права [10, с. 66,70].

К. Поппер підводить остаточний підсумок щодо проблеми діалектики. Суть діалектики — діалектики в тому сенсі, в якому ми здатні наділити зрозумілим значенням діалектичну тріаду, — може бути описана наступним чином. Діалектика, точніше теорія діалектичної тріади, встановлює, що деякі події або історичні процеси відбуваються певним типовим чином. Отже, діалектика є емпірична, описова теорія. Її можна порівняти, скажімо, з теорією, згідно з якою люди спочатку відстоюють свої думки догматично, потім починають ставитися до них скептично, й лише після цього, на третій стадії, — сприймають їх науково, тобто в критичному дусі. Як й ця теорія, діалектика допускає винятки — якщо тільки не нав'язувати діалектичні інтерпретації насильно, — й, подібно до неї ж, не перебуває ні в якій особливій спорідненості з логікою. **Таку теорію, як логіку, можна назвати «фундаментальною», вказуючи тим самим, що, будучи загальною теорією виведення, вона постійно використовується в усіх науках. Логічне виведення здійснюється відповідно до певних правил виведення. Виведення загальнозначуще, якщо**

загальнозначуще правило виведення, на яке воно спирається; а правило виведення загальнозначуще, якщо й тільки якщо воно ніколи не призводить від істинних передумов до помилкового висновку; або, іншими словами, якщо воно безпомилково переносить істинність передумов (за умови, що вони істинні) на висновок. Можна сказати, що діалектика — наскільки ми можемо знайти для неї розумне застосування — є не фундаментальною, але просто описовою теорією. Тому вважати діалектику частиною логіки майже настільки ж недоречно, як й вважати частиною логіки, скажімо, теорію еволюції. Тільки розпливчата, метафорична та двозначна манера говорити може привести до думки, що діалектика є як теорією, яка описує певні типові процеси розвитку, так й фундаментальною теорією, подібній логіці [4, с. 531-533]. (*Напівжирний шрифт мій. — В.Д.*) Схоже, що відзначена К. Поппером манера діалектиків говорити вплинула на оцінку діалектичної тріади акад. М.В. Костицьким, який назвав її «абсурдом в науковому пізнанні» [11, с. 8].

К. Поппер має рацію, стверджує В.А. Смірнов, діалектична логіка неможлива [8, с. 148]. Таким чином, погоджується В.Н. Садовський, діалектика не є фундаментальною, логічною теорією й програма побудови нової, діалектичної логіки, що відкидає закон уникнення суперечностей, не має ніяких реальних підстав [1, с. 76].

Натомість сучасна вітчизняна юридична наука вважаючи, що діалектична логіка можлива [12, с. 3-17], розуміючи її як метод віднайдення та розв'язання суперечностей, які містяться в поняттях [13, с. 5], водночас

справедливо стверджує, що без формальної логіки юриспруденція неможлива [11, с. 13].

Висновки. Отже, в цій статті викладені переконливі аргументи філософії науки «критичний розум» та інших дослідників про те, що: (1) діалектика є описовою, емпіричною теорією; (2) діалектика охоплюється теорією методу проб та усунення помилок;

(3) діалектика не є фундаментальною логічною теорією виведення для постійного використання усіма науками. В межах критично-правового мислення вказані аргументи щодо діалектики можна вважати перспективними для подальших поглиблених досліджень проблем діалектичного мислення вітчизняною юридичною наукою.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Садовский В.Н. Что такое диалектика? // Карл Поппер и Россия. — М.: Эдиториал УРСС, 2002.
2. Бэкон Ф. Новый органон. — Соч. в двух томах, т. 2. — М., Мысль, 1978.
3. Поппер К. Путь науки // Поппер К. Логика научного исследования. Пер. с англ. / Под общ. ред. В.Н. Садовского. — М.: Республика, 2005.
4. Поппер К. Диалектика, если ее разъяснить // Поппер К. Что такое диалектика? // Поппер К. Предположения и опровержения: Рост научного знания: Пер. с англ. / К.Р. Поппер. — М.: ООО «Издательство АСТ»: ЗАО НПП «Ермак», 2004.
5. Поппер К. Логика социальных наук // Эволюционная эпистемология и логика социальных наук. Карл Поппер и его критики. Составители Д.Г. Лахути, В.Н. Садовский и В.К. Финн. Перевод с английского Д.Г. Лахути. М.: Эдиториал УРСС, 2000.
6. Див. докладніше: Поппер К. Предпочтительность теорий и поиски истины // Поппер Карл Р. Объективное знание. Эволюционный подход. Пер. с англ. Д.Г. Лахути. Отв. ред. В.Н. Садовский. — М.: Эдиториал УРСС, 2002.
7. Циппеліус Р. Розвиток права шляхом «проб та помилок» // Циппеліус Р. Справедливість // Циппеліус Р. Філософія права: Підручник: Пер. з нім. — К.: Тандем, 2000.
8. Смирнов В.А. К. Поппер прав: диалектическая логика невозможна // Вопросы философии. — 1995. — № 1.
9. Бродский А.И. Тайна диалектической логики. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <http://anthropology.ru/ru/text/brodskiy-ai/tayna-dialekticheskoy-logiki>
10. П. Рабінович. Праворозуміння «природне» та «легістське»: неминучість співіснування // Право України. — 2009. — № 3.
11. Костицький М.В. Логіка як методологія наукового пізнання (зокрема в правознавстві) // Філософські та методологічні проблеми права. — 2014. — № 1.
12. Костицький М.В. Про діалектику як методологію юридичної науки // Філософські та методологічні проблеми права. — 2012. — № 1.
13. Костицький М.В. Деякі питання методології юридичної науки // Наук. вісник НАВС. — 2013. — № 1.

Десятник В.А.

Проблемы диалектического мышления.

Аннотация. В этой статье изложены убедительные аргументы философии науки «критический разум» и других исследователей о том, что: (1) диалектика является описательной, эмпирической теорией; (2) диалектика охватывается теорией метода проб и устранения ошибок; (3) диалектика не является фундаментальной логической теорией вывода для постоянного использования всеми науками.

Ключевые слова: диалектика как теория метода проб и устранения ошибок; диалектика как описательная, эмпирическая теория; диалектическая логика невозможна; диалектика и закон устранения противоречий; диалектика и современная отечественная юридическая наука.

V. Desiatnyk

Problems of dialectical thinking.

Summary. This article presents compelling arguments of philosophy of science «critical mind» and other researchers that: (1) the dialectic is descriptive, empirical theory; (2) the dialectic covered the theory of trial and elimination of errors; (3) the dialectic is not a fundamental logical theory of inference for continuous use all sciences.

Keywords: dialectics as the theory of trial and elimination of errors; dialectic as descriptive, empirical theory; dialectical logic is impossible; dialectic of law and eliminating inconsistencies; dialectics and modern national jurisprudence.

